

dommage donnant droit à une indemnité d'assurance, IX, 1950; M. Pallasse, Orient et occident, à propos du colonat romain au bas-empire, X, 1950; F. Deridda, L'obligation d'entretien, XVI, 1952.

У XVII свесци ове библиотеке објављен је горе наведени рад Бершеа и Бускеа. Буске, професор Правног факултета у Алжиру, спада међу најбоље познаваоце живота и обичаја Арапа. Он је из те области објавио више радова од којих су неки преведени на стране језике. Његов сарадник Берше је директор Института „Des Hautes études arabes” у Тунису. Наведени њихов рад садржи превод и коментар одломка о браку из дела Препород науке од чувеног арапског филозофа Газалије који је живео у XI веку, а чија су дела преведена на латински и многе друге језике. Газали у овом одломку расправља о значају, предностима и негодама брака, о правима и дужностима супруга и разводу брака. Газали се не задржава само на правном образложењу постављених питања, него улази у разматрање брака са гледишта тадашње науке и филозофије. Његово је излагање живо, јасно и поткрепљено изворима. Он се у свом делу позива и на народне обичаје и на народна схватања свога времена. Према томе његово дело је веран израз научне мисли и схватања средине и времена у ком је он живео и стварао. Његово излагање о браку служи као користан прилог како за филозофију тако и за историју права.

М. Беговић

- C. Westrup, *NOTES SUR LA SPONSIO ET LE NEXUM DANS L'ANCIEN DROIT ROMAIN*. Kobenhavn, 1947, 28 p.
- U. Lübtow, *ZUM NEXUMPROBLEM*, ZSS, 67 H., RA, Weimar, 1950, S. 112—161.
- H. Levy-Bruhl, *L'ACTE PER AES ET LIBRAM. NOUVELLES ÉTUDES SUR LE TRES ANCIEN DROIT ROMAIN* Paris, 1947, 97—115 p.

Питања из историје старог римског нексума свакако улазе у ред највише дискутованих проблема из историје римског права. Интересовање за нексум почиње још од XVI века са Шпигелијем и Олдендорфом, па се преко Кујација, Салмасија и Гроновија, затим Брисонија и Хајнеција, наставља и код нових истакнутих историчара и теоретичара римског права. Познато је да су старом нексуму посветили велику пажњу, између осталих, Нибур, Савињи, Хушке, Митајс, Момзен, Жирар, Ленел итд. Али познато је исто тако да у питањима историје нексума „упркос утрошеног читавог блага оштрумности” — како је рекао Леви - Брил — није учињен дефинитиван напредак. О нексуму још увек постоје само хипотезе.

Хипотезе о нексуму којих данас већ има толико да постаје неопходно извршити њихово класификовање у неколико основних група, углавном се ипак крећу у два основна правца. Оне се, с једне стране, настављају на Хушкеово учење да је нексум био публицистички уговорни посао старог Рима. Тај публицистички посао, по том мишљењу, као свој предмет морао је увек имати римски новац, а био је склапан у свечаној форми per aes et libram онда кад је требало произвести циљеве зајма, уговора о каматама, одговорности за евиксију и одговорности за извршење легата per damnationem. Питање осигурања за извршење преузетих обавеза при нексуму било је решено путем директне manus injectio.

С друге стране, насупрот Хушкеовом мишљењу о публистичком нексуму, други основни правац међу хипотезама карактерисан је учењем да је стари римски нексум био уговор о самозалагању или самопродаји дужника. Ту, уствари, Нибурову мисао почетком овог века оживео је Митајс који је у оштрој полемици против Хушкеа заступао мишљење да је нексум био уговор акцесорног карактера закључиван по правилу у моменту доцње дужника са циљем да се избегне редовна адикција, што је постигавано самопродајом дужника и његовим ступањем у дуговинско ропство. Према томе, отпао би публицистички карактер нексума, отпала би нужност римског новца као предмета нексума, а отпала би и директна *manus injectio* — дуговинско ропство било би последица испуњења примљене обавезе. предмет нексума било би тело дужника, а начини његове заштите одговарали би начинима редовног римског грађанског поступка.

У сукобу између та два основна правца у гледањима на проблеме нексума, оригинална мишљења Савињија, Момзена, Лелана, Кречмара итд. остала су углавном усамљена.

Као што је очевидно, после тако постављене проблематике нексума, прилично одвојене од конкретне римске друштвене стварности и поред повременог аргументисања из развоја римског економског и друштвеног живота, поједина питања важна за историју нексума углавном су решавана апстрактно-правнички и изоловано од њихове друштвено-економске основе. Та ситуација у историографији нексума морала је да уроди непрестаним лутањем и непрестаним стварањем све нових и нових хипотеза.

Обилно стварање хипотеза о нексуму, карактеристично за XIX и почетак нашег века, у трећој и четвртој деценији прилично је заковано. У то време појавили су се мање значајни радови Попеску-Спиненија и Сергеа и поједина интересантна запажања Јерса, Цоловица, Касера, Безелера, Хегерштрема итд. Сви ти радови ипак ни су донели битних промена у решавању проблематике нексума.

Зато је врло интересантно да се после небројено узалудних покушаја питања из историје нексума у најновије време обрађују врло интензивно. За последњих 10 година о нексуму су писали, између осталих, Ноај, Торман, Леви-Брил, Веструп и Либтов (1).

Веструп, Либтов и Леви-Брил, чија гледишта о нексуму мислимо овде приказати, зауставили су се углавном на свим основним проблемима који су важни за разумевање институције нексума. Они су се између осталог дотакли питања суштине, садржине, структуре, гашења обавеза и санкције нексума. Они су исто тако обрадили и питање постанка и питање аброгирања нексума. Истина, ограничени опсег њиховог студија онемогућио је да сва питања обухвате довољно детаљно и довољно аргументисано. Зато би њихове студије можда пре требало схватити као кратко излагање теза које би тек могле да послуже као основ за шире монографије.

Оно што у све три поменути студије на први поглед привлачи нарочиту пажњу претставља чињеница да сва три аутора, за разлику од старих, врло често апстрактно-доктринарних, приступања

(1) Делимично би овде требало навести и студију др Милоша Бајића: Формализам и први уговори у римском праву (Историко-правни зборник. 3—4. Сарајево, 1950, стр. 3—15) у којој је добрим делом обухваћена проблематика нексума. Поред интересантних запажања аутора, чини се, ипак, да је немогуће усвојити један од основних његових закључака, а наиме да је формализам при нексуму имао за циљ заштиту дужника и да је примена форме *per aes et libram* дошла као последица политичке борбе плебејаца.

решавању проблема нексума, покушавају да нексум схвате и прикажу као правни институт који је извирало из економског и друштвеног живота раног Рима.

Притом Веструп, и поред уочавања политичких и правних последица економске експлоатације сиромашних маса од стране владајуће класе Рима, од стране патриција (стр. 4), није ипак могао, што ће се видети и на појединим његовим решењима, да се отме старом схватању о директној зависности нексума од постојања друштвених редова патриција и плебејаца. Тиме је уништио, или бар оставио у врло далекој позадини економске корене нексума који су, независно од друштвене поделе на патриције и плебејце, засноване на бази крвне припадности генсу, извирали из поделе римског становништва по принципу богатства и према томе били дијаметрално опречни са претходним уређењем Рима и деловали на његово разарање. Веструп, дакле, у методолошком погледу није отишао много даље од Нибура и Митајса, чије резултате углавном и заступа.

Иако је Либтов врло далеко од примене дијалектике као научног метода, ипак треба констатовати да се његово посматрање нексума, засновано на упоредном проучавању правних института код историских и петрифицираних народа на приближно истом економском развоју на ком се налазио Рим у времену важења нексума, увелико приближио поставци историског материјализма о претежности развоја економије над развојем правних института.

Али највећи напредак у методолошком погледу запажа се у студији Леви-Брила. Леви-Брил је, између осталог, истакао да се основни недостаци хипотеза о нексуму углавном своду на чињеницу што „les historiens du droit romain qui se sont penchés sur ce sujet, juristes avant tout, ne se sont pas rendu un compte assez exact du régime archaïque des transactions. Le point de vue économique leur a échappé” (стр. 97). На тај начин, иако не у потпуности дијалектички, што се опажа у појединим аргументацијама, Леви-Брил се у многоме приближио дијалектичком схватању основа нексума.

У решавању суштине нексума као првом од конкретних питања из историје нексума, одмах су се показале предности, односно недостаци појединих студија. За Веструпа, као што смо већ поминули, суштина нексума састојала се наводно у томе што је то био правни посао којим су регулисани зајмовни односи између патриција и плебејаца, при чему је дужник, симултано са настанком дуга, свечано залагао своју физичку особу у циљу гаранције за испуњење примљене обавезе (стр. 12 сл.). Истицање симултаности између постанка зајма и гаранције за примљени зајам није потпуно ново у мишљењу Веструпа. Познато је да је ту мисао истакао већ Момзен (2), а да нису искључивачи ни Нибура ни Митајс (3). У основи тог мишљења лежи идеја о „Schuld und Haftung” германских права и тежња да се приближе мишљења Хушкеа и Митајса, уз извесно истицање Митајсове самопројаве. Сматрамо ипак да је такво гледиште погрешно и да нексум треба посматрати као јединствени акт — правно засновану облигацију, заштићену на начин који је одговарао старом схватању заштите облигационих односа. Сем тога, код питања суштине нексума треба истаћи и једну другу оригиналну замисао Веструпа. Наиме, Веструп је нагласио да је поред нексума који је служио за регулисање зајмовних односа између патриција и плебејаца, *sponsio*

(2) Mommsen, *Nexum*, ZSS, 23 H., RA. 1902. S. 348.

(3) Све до Anhang-a објављеног у ZSS, 25 H. RA. 1904.

или *stipulatio*, коегзистентна са нексумом, имала за циљ регулисање тих односа између самих патриција (стр. 6 сл.). Чини се, међутим, да економски и друштвени развој Рима у времену важења нексума намеће закључак да је у нексуму немогуће гледати правни посао за регулисање зајмовних односа само између плебејаца и патриција, већ да у њему треба видети правни посао који је служио за регулисање кредитних односа између сиромашних и богатих становника римске државе, при чему је ступање у нексум зависило искључиво од материјалног стања римских грађана. О томе говори и Ливије (4). Стипулација је, насупрот томе, иако неко време коегзистентна са нексумом, установа новијег порекла.

Либтов је, слично као и Веструп, у нексуму видео зајам, при коме је истовремено са закључењем зајма поверилац задобијао извесну власт над лицима која су служила као јемци за исплату зајма. То јемство за исплату зајма могла су преузети лица која су се налазила у *patria potestas* дужника, лица од њега независна, али и сам дужник. Основно при нексуму, по Либтову, била је чињеница да су у нексум улазили сиромашни становници Рима и то у крајњој невољи, па су зато били склони да такав зајам гарантују својим телом и својом слободом (стр. 124 сл.). Гаранција за зајам вршена је у првом стадију развоја нексума фактичким везивањем јемаца, а касније се то везивање претворило у симболично „обавезивање“; *nexus* је постао синоним са *obligatus* (стр. 127). Либтов је, као што се види, слично као и Веструп, покушао помирити гледање Хушкеа и Митајса, али дајући извесну превагу Хушкеовим закључцима. Мишљење Либтова, проширено са схватањем орочености при нексуму, са извесном ширином у одређивању објекта нексума и економских и друштвених последица нексума, везивно је повезано и свакако претставља видан напрелак у решавању суштине нексума.

Ипак, од најновијих студија у решавању суштине нексума, по нашем убеђењу, најдаље је отишао Леви-Брил који је први као *signum distinctivum* нексума, у односу на уговоре који су и раније постојали у римском праву, истакао баш моменат орочености. По Леви-Брилу нексум је био први орочени посао старог римског права, а баш зато што је био први орочени посао, он је био и први санкционисани посао (стр. 98 сл.). Веза између орочености и санкције, односно потребе за санкцијом, код Леви-Брила рељефно је истакнута. Притом треба нагласити да је Леви-Брил у својој студији дао ванредно интересантну анализу економских основа орочених послова и да је истакао чињеницу да у прво време развоја римског права нису још постојали услови да се каснији разноврсни орочени послови схвате као засебни правни послови. Сви су они схваћани као идентични баш по томе што су улазили у групу орочених послова, баш по томе што су захтевали тачно регулисање питања одговорности за случај неизвошења примљених обавеза. У томе изражавању орочености нексума, чини се, лежи највећа заслуга Леви-Брила, а уједно један од важних доприноса за даље решавање питања везаних за историју нексума.

Сем питања суштине, и питање садржине, односно функција нексума у најновијим радовима постављено је унеколико друкчије него раније.

(4) Ливије 2, 23: *Magno natu quidam cum omnium malorum suorum Instignitus se in forum projecit... aes alienum fecisse... nexu vincti solutisque se undique in publicum propriunt...*

Веструп (стр. 18 сл.) је то питање решио на тај начин што је у односима из нексума гледао две тачно одвојене компоненте: давање новца и јемствовање за примљени новац — нексум би, према томе, задовољавао функцију новчаног зајма и функцију уговора о јемству. Либтов (стр. 124 сл.) је сматрао да је при нексуму закључиван уговор о зајму, чија је нормална последица било јемство дужника, односно извесних других лица — нексум се, према томе, појављивао искључиво у функцији санкционисаног зајма. Леви-Брил (стр. 101) је мислио да се уговору о зајму морала додати дамнација која је деловала тако да се од незаштићеног зајма стварао заштићени облигациони однос. Нексум је, према томе, и по Леви-Брилу задовољавао искључиво један правни однос, појављивао се само у функцији санкционисаног зајма. У тим питањима, чини се, да је у најновијим студијама учињен корак натраг у односу на учење Савињија и Хушкеа. Пренебрегнут је фрагмент Елија Гала: *Nexum est. . . quodcumque, per aes et libram geritur: id quod necti dicitur. Quo in genere sunt haec: testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio* (5). Зато у све три студије изненађује непотпуност одређивања функција нексума. Далеко је потпуније било оно што су нагласили Савињи и Хушке, наиме да је најранији нексум испуњавао врло различите функције које су биле далеко шире од функција редовног схватања зајма, а које би се, бар по нашем убеђењу, најбоље могле објаснити као функције кредитне природе. Иако је Леви-Брил био врло близу томе закључку, он ипак до њега није дошао, није се чак ни оградио у схватању термина зајам, као што је то урадио Либтов (стр. 126).

Међу питањима структуре нексума, питање субјеката решено је и код Либтова и код Леви-Брила на тај начин што су као пасивни субјекти нексума означени сиромашни римски грађани а као повериоци богати, док је Веструп и у томе следио старије мишљење Нибура и као пасивне субјекте при нексуму посматрао само плебејце, чиме је починио озбиљну историску грешку. У питању сагласности воља субјеката при нексуму опште је прихваћено мишљење да је сагласност била конзумирана формом. Интересантно је, међутим, да ниједан од писаца није анализирао у чему се могла састојати сагласност и није инсистирао на ефемерности те сагласности, настале под неизбежном принудом економског стања, израженој у Ливијевом *„velut tabem pervenisse ad corpus”* (6) или *„spe amissa — capitis obvolutis se in Tiberim praecipitaverunt”* (7). Питање предмета нексума — ограничено само на новац код Веструпа (стр. 12) — схваћено је еластичније и тачније код Леви-Брила (стр. 98 сл.) и код Либтова (стр. 128) сл.). Као предмет нексума по њиховом мишљењу

(5) Festo, под *Nexum* (Lindsay, 160)

(6) Ливије 2, 23.

(7) Ливије 4, 13

могле су се појавити све заменљиве ствари које су имале имовинску вредност, али се са појавом новца предмет нексума редовно појављивао у новчаном изразу. Требало би можда, што је и урадио Либтов (стр. 126), као предмет нексума дефинитивно одредити све ствари које су могле да буду предате на орочену употребу дужника, другим речима, све ствари које су могле да задовоље економске потребе римских угрожених и сиромашних слојева. У том циљу, најбоље податке о предмету нексума, мислимо, даје Ливије, набрајајући основне узроке за ступање у нексум (8).

Озбиљну допуну досадањим теоријама о нексуму у питању његове структуре донео је Леви-Брил својим учењем о форми нексума (стр. 105). Иако је досад било опште прихваћено мишљење да је нексум био правни посао закључиван у форми *per aes et libram*. Леви-Брил је истакао, мислимо са довољно аргумената, да је пре постојања форме *per aes et libram*, стање економско-друштвених односа Рима захтевало постојање нексума, који је у то време био закључиван у вербалној форми нункупације или дамнације. Тек са појавом *aes rude* била је најпре у муниципацији уведена форма *per aes et libram*, која је затим прешла и на нексум.

У питању гашења облигација насталих из нексума студије Веструпа. Леви - Брила и Либтова остају на опште прихваћеном мишљењу да је форма гашења обавеза из нексума била *solutio per aes et libram*.

Питање санкција за неизвршење обавеза из нексума, видели смо, било је код Веструпа схваћено као питање другостепеног значаја, јер је дужник у самом моменту закључења нексума долазио у зависан положај од свога повериоца: слично тако је и код Либтова с том разликом да је дужник у моменту закључења нексума био тек условно обавезан под претњом *manus injectio* која је рађала све последице персоналног извршења. Леви-Брил је и то питање обрадио далеко прецизније. Он је нагласио да је питање извршења у почетном стадију нексума било везано за директну *manus injectio*, али да је током времена под притиском развоја економског и друштвеног живота држава била приморана да интервенише и у односима из нексума (стр. 105). Зато је једна од великих заслуга Леви - Брила покушај помирења супротних гледања Хушкеове и Митајеве хипотезе и у том погледу.

По питању аброгирања нексума у мишљењу Веструпа о последицама стипулације и разлога за аброгирање нексума (стр. 10 сл. и стр. 25) постоји извесан несклад. Борба између патриција и плебејаца довела је по њему до аброгирања персоналне егзекуције по основу нексума, али је та егзекуција остала по основу стипулације и свих других правних послова који су могли да буду предмет правног спора. Повезано са мишљењем да је стипулација у свом по-

(8) Ливије 2, 23: *Sabino bello se militantem, quia propter populationes agrum abacta tributum iniquo suo tempore imperatum, aes alienum fecisse; id, cum non fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora latum, cum primo se agro paterno avitque exuisse, deinde fortunis aliis: postremo, velut tabem, pervenisse ad corpus. Ductum se ab creditore, non in servitium, sed in ergastulum et carnificinam esse.*

четку регулисала међусобне односе патриција следило би да су односи између самих патриција остали непромењени и свирепији него су били односи између потлачених плебејаца и њихових експлоататора. То питање је озбиљније обрадио Либтов. (стр. 155 сл). По њему, при аброгирању нексума забрањено је убијање и продаја дужника, ослобођени су они дужници који су „nach besten Kräften mit Hilfe ihrer bona die Befriedigung ihrer Gläubiger versucht zu haben“; забрањен је нексум и забрањено је ропство због дугова. Тиме је Либтов у знатној мери исправио мишљење Хушкеа о тумачењу Вароновог текста: et omnes qui bonam copiam jurarunt, ne essent nexi. dissoluti (9). Леви - Брил се није детаљније задржао на том питању. Донео је само непотпуно објашњење да је нексум аброгиран услед опадања религијских веровања и формализма (стр. 115).

У целини, све три студије о нексуму доказ су да је историографија нексума пошла новим путевима, доказ су да у скоро време можемо очекивати даља напредовања и детаљно решавање свих питања из историје нексума. То решење биће пронађено у сагласности са економским развојем Рима, а самим тим и у сагласности са сачуваним изворним материјалом који је због својих празнина и врло различитог методског приступања његовој анализи био извор многих тешкоћа. Уочавање потребе економско-друштвене подлоге нексума најважнији је резултат који су донеле нове студије о нексуму. Други важан резултат је и покушај који се осећа у наведеним студијама да се пронађу додирне тачке између разних хипотеза које су досада сматране као дијаметрално опречне: а један од важних резултата је и тај што се у готово свим новијим радовима о нексуму питања његове суштине углавном посматрају истогетно, везују се, ближе или даље, са питањима кредитних односа. Та истоветност постоји и код многих других питања, тако да се озбиљна размислажења засад могу констатовати само при обради питања структуре и функције нексума.

Др Иво Пуцан

Marc Réglade: *VALEUR SOCIALE ET CONCEPTS JURIDIQUES. Norme et technique. Étude de Philosophie du Droit et de Théorie générale*, Paris, 1950 — 129 p.

Аутор дела, бивши декан Правног факултета у Бордоу, ученик проф. Дигија и Бонара, желео би, како сам каже, да овим кратким изводом (précis) из филозофије права и опште теорије права, допуни проф. Бонара, као што је овај, са своје стране, унео извесне допуне у Дигијево учење. Стога ставља себи у задатак да пре свега прецизира појам објективне вредности, која је у области права друштвена вредност, њен апостерјорни карактер у утицај који она врши на формирање и садржину правних појмова: нормативних (субјект права, субјективно право) и техничких (формални извори права, способност, овлашћење, правни акт и санкција). Сходно овоме, књига је подељена у два дела: први под насловом „Појам права“ и други под насловом „Правни појмови везани за појам права.“

У почетку првог дела, пошто је одбацио примену априорних појмова и указао на значај непосредног посматрања и искуства за

(9) Varon, De lingua latina 7, 105 (Goetz-Schoell, S. 122).